

Исамутдинов Равшан Рахмонович,

Ўзбекистон Республикаси
Ички ишлар вазирлиги ходими

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2019-7-12>

ЖАМОАТ ТАРТИБИНИ САҚЛАШГА КЎМАКЛАШУВЧИ ЖАМОАТЧИЛИК ТУЗИЛМАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ХУҚУҚИЙ-ИНСТИТУЦИОНАЛ АСОСЛАРИ

Аннотация: Мазкур мақолада жамоатчилик тузилмаларининг шакллари, уларнинг фаолиятини тартибга солувчи қонун ҳужжатлари таҳлил қилинган. Шунингдек, жамоатчилик тузилмалар фаолиятини билан боғлиқ қонунчиликни такомиллаштириш борасида жаҳон давлатлари тажрибаси ўрганилиб, таклиф ва тавсифлар берилган.

Калит сўзлар: жамоат тартибини сақлаш, жамоатчилик тузилмаси, фуқаролик жамияти институти, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси.

Исамутдинов Равшан Рахмонович,

Сотрудник Министерства внутренних
дел Республики Узбекистан

НОРМАТИВНО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВЕННЫХ СТРУКТУР, ОКАЗЫВАЮЩИХ СОДЕЙСТВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЮ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА

Аннотация: В данной статье проанализированы формы и нормативно-правовые документы, регламентирующие деятельность общественных структур. Также на основе зарубежного опыта, предложены соответствующие рекомендации по совершенствованию законодательства в данной сфере.

Ключевые слова: обеспечение общественного порядка, общественные объединения, институты гражданского общества, профилактика правонарушений.

Isamutdinov Ravshan Rakhmonovich,

Staff member of the Ministry of Internal
Affairs of the Republic of Uzbekistan

LEGISLATIVE-INSTITUTIONAL BASES OF SOCIAL UNIONS, PERFORMING AN ASSISTANCE FOR GRANTING SOCIAL SECURITY

Annotation: Current article analyzes forms and legislative documents, regulating the activity of social unions. In addition, based on foreign experience has given some recommendations in order to improve the legislation in the current sphere.

Keywords: providing social security, social unions, civil society institution, law-breaking prevention.

Бугунги кунда жамоат тузилмалари фаолияти алоҳида соҳа сифатида қаралиб, мамлакатнинг тинчлиги ва осойишталигини таъминлашда давлат органларига ихтиёрий равишда қўмаклашиб келиши эътироф этиб келинмоқда. Жамоат тартибини сақлашга қўмаклашувчи жамоат тузилмалари бўйича фикр юритишдан олдин жамоат тартибини сақлаш бўйича илгари сурилган бир қатор таърифлар келтириш ўринлидир. Аини пайтда, айрим манбалар ёки илмий адабиётларда "жамоат тартибини сақлаш" тушунчасига турли хил таъриф ва қарашлар мавжуд.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси президенти Ш.М.Мирзиёев фикрлари эътиборга лойиқдир, яъни "Жамоат тартибини сақлаш, авваламбор, вояга етмаган ва ёшлар ўртасидаги ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлиги ошириш, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи тузилмаларнинг бузғунчи таҳдидларни барвақт аниқлаш бўйича яқдил ҳаракатларни, уларни ҳамкорликда ва сифатли бартараф этилишини таъминлаш... [1, Б.1.]" - деб таъкидлаган.

Шунингдек, юридик адабиётларда берилган таърифга кўра, "Жамоат тартибини сақлаш - фуқароларнинг шахсий хавфсизлиги, жамоат хавфсизлиги, ташкилотларнинг нормал фаолият кўрсатиши, фуқароларнинг меҳнат қилиши ва дам олиши учун тўлиқ шароит яратишга, уларнинг шаъни, қадр-қимматини ҳамда умумхлоқий қадриятларни ҳурмат қилишга йўналтирилган ҳуқуқий ва ижтимоий нормалар асосида жамоат жойларида юзага келадиган ва ривожланадиган ижтимоий муносабатлар тизимидир [2, Б.167.]". Бундан фарқли равишда, Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базасида, "Жамоат тартибини сақлаш - жамиятда иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, юридик, маънавий ва бошқа омиллар таъсирида вужудга келган тартибини ҳар қандай тажовузулардан, унга зарар етказиш йўлидаги уринишлардан ҳимоя қилиш чоралари. Бундай чоралар жуда хилма хил, туб иқтисодий ислоҳотлар ўтказиш ва ҳуқуқий муҳофаза этувчи органлар фаолиятини амалга оширишдан тортиб то ахлоқий-тарбиявий ишларни кучайтиришгача бўлган чораларни ўз ичига олади. Жамоат тартибини сақлаш - ҳам ҳуқуқий нормалар, ҳам ахлоқ нормалари таъсирида шаклланган ижтимоий муносабатларни муҳофаза қилишни назарда тутди[3]", - деб кўрсатилган.

Айни пайтда, республикадаги жамоат тартибини сақлашга қўмаклашувчи жамоатчилик тузилмалари фаолияти юзасидан олиб борилган илмий тадқиқот иш натижасида икки гуруҳга ажратиш мумкин:

Биринчидан, жиноятчиликка қарши курашиш ва жамоат тартибини сақлаш борасида бевосита ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига қўмаклашувчи жамоатчилик тузилмалари - "Фидокор ёшлар" жамоатчилик патруль гуруҳлари ва ЖИЭМ маъмуриятига қўмаклашувчи "Ташаббускор ташкилотлар".

Иккинчидан, фуқаролик жамияти институтларида ташкил қилинган жамоатчилик тузилмаси - Маҳалла фуқаролар йиғинларидаги "Маҳалла посбони" жамоатчилик тузилмалари ҳисобланади.

Мазкур жамоатчилик тузилмалар фаолиятини тартибга солишда мустақилликнинг дастлабки даврлардан бошлаб ҳуқуқий асослар яратилди, шунингдек бугунги кунда бу борада ўзига хос миллий тизим шаклланиб бормоқда.

Жумладан, 1991 йил 15 февралда "Жамоат бирлашмалари тўғрисида"ги [4] Қонун қабул қилинди. Мазкур қонуннинг 1-моддасида ўз ҳуқуқлари, эркинликларини ҳамда сиёсат, иқтисодийёт, ижтимоий ривожланиш, фан, маданият, экология ва ҳаётнинг бошқа соҳаларидаги қонуний манфаатларини биргаликда рўёбга чиқариш учун бирлашган фуқароларнинг хоҳиш-иродаларини эркин билдиришлари натижасида вужудга келган ихтиёрий тузилма жамоат бирлашмаси эканлиги белгиланди.

Ўз навбатида, 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган - Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси [5] жамоат тузилмалари фаолияти бўйича миллий қонунчилик тизимининг пойдевори бўлиб, ушбу ҳужжатнинг 121-моддасида қонунийлик ва ҳуқуқий тартиботни, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга жамоат ташкилотлари ва фуқаролар ёрдам кўрсатишлари мумкинлиги кўрсатилди.

Шунингдек, 1997 йил 25 апрелда Жиноят-ижроия кодекси [6] қабул қилинди. Ушбу кодекснинг 98-моддасида озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган шахсларнинг фойдали ташаббусини кучайтириш, уларнинг меҳнати, маиший ҳаёти ва бўш вақтини ташкил этиш масалаларини ҳал этишда қатнашиш, интизомни ва ички тартибни сақлаб туришда муассаса маъмуриятига кўмаклашиш мақсадида маҳкумларнинг турли ташкилотлари тузилиши мумкинлиги кўрсатилди. Мазкур ҳужжат билан ЖИЭМ маъмуриятига кўмаклашувчи "Ташаббускор ташкилотлар" тузилди. Қолаверса, 2012 йил 29 декабрда Ички ишлар вазирлигининг "Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги озодликдан маҳрум қилиш туридаги жазони ижро этиш муассасаларининг ички тартиб қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида"ги [7] 174-сонли буйруғи тасдиқланди. Ушбу ҳужжатда ЖИЭМ маъмуриятига кўмаклашувчи "Ташаббускор ташкилотлар"нинг муассасаларда фаолият олиб боришдаги тартиби белгиланди.

Бундан ташқари, 2018 йил 19 июнда Президентнинг "Тошкент шаҳрида жамоат тартибини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-3786-сонли [8] Қарори қабул қилинди. Мазкур қарорда тажриба синов мақсадида Тошкент шаҳрида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятининг самарадорлигини ошириш, сутканинг кечки ва тунги вақтида жамоат тартибини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашини уларнинг яқин ҳамкорлигини ташкил этиш мақсадида Тошкент шаҳрининг ҳар бир маҳалласида "Фидокор ёшлар" жамоатчилик патруль гуруҳлари тизими ташкил этилди.

Шу билан бирга, ушбу ҳужжатнинг 9-бандида "Фидокор ёшлар" жамоатчилик патруль гуруҳларини ташкил этиш ҳамда гуруҳлар таркибини шакллантириш ҳамда ушбу гуруҳларни хизмат фаолияти кўрсатиб ўтилди.

Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 3 июлда "Фуқаролар йиғинининг "Маҳалла посбони" жамоатчилик тузилмаси фаолиятини тубдан такомиллаштириш ҳақида"ги [9] 497-сонли Қарори қабул қилинди. Қарор билан жамоатчилик тузилмаси фаолиятини мониторинг қилиш тартиби белгиланди. Хусусан,

жамоатчилик тузилмасининг фаолияти фуқаролар йиғини раислари, профилактика инспекторлари ҳамда ҳудудни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш сектори раҳбари томонидан мониторинг қилиб борилиши кўрсатилди.

Таъкидлаш жоизки, 2018 йил 25 декабрда Президентнинг "Жамоат хавфсизлигини таъминлаш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида"ги [10] ПҚ-4075-сонли Қарори қабул қилинди. Мазкур қарорнинг 2-банди билан, "Маҳалла посбони" жамоатчилик тузилмалари раҳбарлари лавозимларини тугатиб, уларга иш ҳақи тўлаш ва ижтимоий қўллаб-қувватлашнинг амалдаги механизмларини сақлаб қолган ҳолда, бўшаётган штат бириклари ҳисобидан профилактика (катта) инспекторларининг жамоат тартибини сақлаш бўйича ёрдамчилари лавозимлари жорий этилди ва уларга ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида ички ишлар органларига амалий ёрдам кўрсатиш учун шахсий жавобгарлик юкланди. Қолаверса қарорнинг 4-бандига мувофиқ ҳар бир маҳаллада "Фидокор ёшлар" жамоатчилик патруль гуруҳларини шакллантириш ва уларнинг фаолиятини ташкил этиш соҳасидаги Тошкент шаҳрининг ижобий тажрибаси республиканинг барча ҳудудларига татбиқ этиши белгилаб берилди.

Шунингдек, ушбу қарорнинг 5-банди билан профилактика инспекторларининг ёрдамчиларига "Маҳалла посбони" жамоатчилик тузилмаси аъзолари ва "Фидокор ёшлар" жамоатчилик патруль гуруҳлари фаолиятини кунлик назорат қилиш ва мувофиқлаштириш вазифаси юклатилди.

Мазкур қарордан келиб чиқиб, "Фидокор ёшлар" жамоатчилик патруль гуруҳлари фаолиятини тартибга солиш ва ташкил қилиш борасида Ички ишлар вазирлиги, Мудофаа вазирлиги, Ўзбекистон ёшлар иттифоқи Марказий Кенгаши ва Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини мувофиқлаштириш бўйича республика кенгашининг 2019 йил 19 январда 3/1/ққ-4/3-қ/қ-сонли [11] қўшма қарори имзоланди. Қолаверса ушбу қарор билан, "Фидокор ёшлар" жамоатчилик патруль гуруҳлари тўғрисида Низом тасдиқланди. Низомда жамоатчилик гуруҳлари фаолиятини ташкил этиш тартиби, аъзоларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳамда аъзоларини рағбатлантириш талаблари белгилаб берилди.

Бундан ташқари, 2019 йил 26 мартда Вазирлар Маҳкамасининг "Ички ишлар органлари профилактика (катта) инспекторларининг жамоат тартибини сақлаш бўйича ёрдамчилари фаолиятини ташкил этиш тўғрисида"ги [12] 251-сонли Қарори қабул қилинди. Мазкур қарорига биноан, "Профилактика (катта) инспекторларининг жамоат тартибини сақлаш бўйича ёрдамчилари фаолиятини ташкил этиш тўғрисида"ги Низом тасдиқланди. Низомда профилактика инспекторлари ёрдамчиларининг асосий вазифаларидан бири сифатида, "Маҳалла посбони" жамоатчилик тузилмаси, "Фидокор ёшлар" жамоатчилик патруль гуруҳлари, "Жамоатчилик назорат масканлари" фаолиятини кунлик назорат қилиш ва мувофиқлаштириб бориш белгиланди.

Айни пайтда, соҳани тартибга солиш бўйича бир қатор норматив ҳужжатлари қабул қилинганлигига қарамай, мазкур соҳада жорий этилган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда бир қатор камчилик борлигидан далолат бермоқда. Жумладан, жамоатчилик тузилмалари билан боғлиқ бўлган норматив ҳужжатларда ушбу субъектларга ҳуқуқий таъриф берилмаган.

Бу эса қонунчилик соҳасидаги ушбу камчиликлар мавжудлиги бир қатор мутахассислар томонидан бу жамоатчилик тузилмаси ёки ташкилот тўғрисидалиги борасидаги тортишувларига сабаб бўлмоқда.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Президентнинг 2018 йил 22 январда 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини "Фаол тадбиркорлик, инновацион гоғлар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили"да амалга оширишга оид ПФ-5308-сонли Давлат дастури [13] қабул қилинди. Ушбу Давлат дастурининг 73-бандида, фуқароларнинг жамоат тартибини сақлашдаги иштирокини таъминлашнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш борасида 2018 йил 30 сентябр кунига қадар қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш кўрсатилди.

Шунингдек, мазкур қонун лойиҳасида фуқароларнинг ҳуқуқни муҳофиза қилувчи органларга қўмаклашиш хусусиятлари, жамоат тартибини сақлашда ихтиёрий иштирок этишнинг шакллари, соҳалари, ваколатлар ва чекловлар, аҳолининг жамоат тартибини сақлашдаги фаол ва самарали иштирокини рағбатлантириш турлари ва асослари каби ишларни амалга ошириш механизми белгиланди. Бироқ, 2018-йилдаги давлат дастурининг мазкур банди ижроси ҳалигача бажарилмасдан келмоқда.

Ўз навбатида, Ўзбекистон Республикасида жамоат тартибини сақлашга қўмаклашувчи жамоатчилик тузилмалари фаолияти, ҳамкорлик, унинг мақсадлари, тамойиллари, шакллари ва йўналишларини белгиловчи "Жамоат тартибини сақлашда фуқароларнинг иштирокини таъминлаш тўғрисида"ги қонуни қабул қилиш мақсадга мувофиқ.

Ушбу қонуннинг қабул қилиниши жамоат тартибини сақлашга қўмаклашувчи жамоат тузилмалари ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаб беради. Шу билан бирга, жамоат тартибини сақлашга қўмаклашувчи жамоат тузилмалари ҳақидаги қонун, унинг вазифалари, тамойиллари ва чегараларини белгилайди. Бу вазифалар ва принциплар фақат маълум бир жамоат тузилмалари учун эмас, балки ҳамма жамоат тузилмалари учун ҳуқуқий тизимда умумий ҳисобланади. Қолаверса, жамоат тартибини сақлашга қўмаклашувчи жамоат тузилмалари фаолиятидаги ваколатларини белгилаб беради, бу эса ушбу соҳада жамоат тузилмаларидан жамоат тартибини сақлаш ва жиноятчиликни олдини олишда куч ва восита сифатида самарали фойдаланишига туртки бўлади.

Бу борада жаҳондаги бир қатор давлатлар тажрибаси ўрганилганда, мамлакатлар томонидан мазкур йўналишда норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган. Бу борада Россия, Беларусь, Қозоғистон, Тожикистон, Украина, Озарбайжон давлатларини келтириш мумкин.

Хусусан, Россия Федерацияси томонидан 2014 йил 2 апрелда "Жамоат тартибини сақлашда фуқароларнинг иштироки тўғрисида"ги [14]

ФЗ-44-сонли Федерал Қонун қабул қилинган. Мазкур Қонунда мамлакатда жамоат тартибини сақлашга қўмаклашувчи "Халқ дружиначи" ҳамда "Қазаклар жамияти" жамоатчилик тузилмалари фаолиятининг ҳуқуқий асослари белгилаб берилган.

Шунингдек, Беларусь Республикасида 2003 йил 26 июнда "Ҳуқуқий тартибни сақлашда фуқароларнинг иштироки тўғрисида"ги [15] 3-214-сонли, Қозоғистон Республикасида 2004 йил 9 июлда "Жамоат тартибини таъминлашда фуқароларнинг иштироки тўғрисида"ги [16] 590-сонли, Тожикистон

Республикасида 2009 йил 3 декабрда "Жамоат тартибини таъминлашда фуқароларнинг иштироки тўғрисида"ги [17] 566-сонли, Украинада 2000 йил 22 июнда "Давлат чегараси ва жамоат тартибини сақлашда фуқароларнинг иштироки тўғрисида"ги [18] 1835-III-сонли Қонунлар, шунингдек, Озарбайжон Республикаси Президентининг

2016 йил 2 мартдаги "Жамоат тартибини сақлашда фуқароларнинг иштирокини таъминлаш тартиби тўғрисида"ги [19] Фармони қабул қилинган.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикасида жамоат тартибини сақлашга кўмаклашувчи жамоат тузилмалари бўйича ўзига хос миллий тизим шакллантирилган. Бунги кунда мазкур соҳанинг етарли даражада ҳуқуқий, институционал асослари ва ислоҳотлари амалга оширилиб келинмоқда.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 февралдаги "Тошкент шаҳрида жамоат тартибини сақлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашишнинг сифат жиҳатидан янги тизимини жорий этиш тўғрисида"ги ПҚ-3528-сонли Қарори. Б.1. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 15.02.2018 й., 07/18/3528/0698-сон. (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 14, 2018 "On the introduction of a qualitative new system for the protection of public order, the prevention of crime and combating crime in Tashkent" National database of legislation, dated February 15, 2015, No 07/18/3528/0698.)

2. Ўзбекистон юридик энциклопедияси / Нашр учун масъул Р.А.Мухитдинов ва бошқ.; масъул муҳаррир Н.Тойчиев. – Т.: Адолат, 2010. – Б.167. (Legal Encyclopedia of Uzbekistan / R. Mukhitdinov and others responsible for publication; Responsible editor N.Toychiev. - T.: Adolat, 2010. - B.167.)

3. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, <http://lex.uz/dictionary?word> (National database of legislation, <http://lex.uz/dictionary?word>)

4. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 й., 4-сон, 76-модда; 1992 й., 9-сон, 363-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 4-5-сон, 126-модда; 1998 й., 3-сон, 38-модда; 2004 й., 1-2-сон, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда; 51-сон, 514-модда; 2008 й., 52-сон, 513-модда; 2009 й., 37-сон, 403-модда; 2014 й., 50-сон, 588-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 19.04.2018 й., 03/18/476/1087-сон. (Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Uzbekistan, 1991, N 4, Art. 76; 1992, No. 9, Article 363; Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 1997, No. 4-5, article 126; 1998, No 3, Article 38; 2004, No. 1-2, Article 18; Collection of the legislation of the Republic of Uzbekistan, 2004, No. 25, Art. 287; 51, Article 514; 2008, No. 52, Article 513; 2009, No. 37, Article 403; 2014, No. 50, Article 588; National database of legislative acts, 19.04.2018, No. 03/18/476/1087.)

5. "Халқ сўзи" газетаси, 1992 йил 15 декабрь, 243 (494)-сон; Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1994 й., 1-сон, 5-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 3-4-сон, 27-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2011 й., 12/1-сон, 343-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., 15-сон, 152-модда; 2008 й., 52-сон, 510-модда; 2011 й., 16-сон, 159-модда; 2014 й., 16-сон, 176-модда; 2017 й., 14-сон, 213-модда, 22-сон, 406-модда, 35-сон, 914-модда. ("The Xalq so'zi" newspaper, December 15, 1992, page 243 (494); Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Uzbekistan, 1994, No. 1, Article 5; Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2003, No. 3-4, Article 27; Gazette of the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2011, 12/1, issue 343; Collection of the legislation of the Republic of Uzbekistan, 2007, No. 15, Art. 152; 2008, No. 52, Article 510; 2011, No. 16, Article 159; 2014, No. 16, Article 176; 2017, Article 14, Article 213, Point 22, Article 406, Article 35, Article 914.)

6. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 6-сон, 175-модда; 2003 й., 9-10-сон, 149-модда; 2004 й., 1-2-сон, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2007 й., 6-сон, 248-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун

хужжатлари тўплами, 2007 й., 39-сон, 401-молда, 50-51-сон, 503-молда; 2008 й., 14-15-сон, 94-молда, 52-сон, 509-молда, 514-молда; 2009 й., 15-сон, 179-молда, 52-сон, 553-молда; 2010 й., 35-36-сон, 300-молда; 2012 й., 37-сон, 421-молда; 2014 й., 36-сон, 452-молда; 2015 й., 32-сон, 425-молда; 2017 й., 13-сон, 194-молда. (Bulletin of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 1997, No. 6, Article 175; 2003, No. 9-10, Article 149; 2004, No. 1-2, Article 18; Gazette of the chambers of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, 2007, No. 6, Art. 248; Collection of the legislation of the Republic of Uzbekistan, 2007, No. 39, Art. 401, Art. 50-51, Article 503; 2008, No. 14-15, Article 94, Article 52, Article 509, Article 514; 2009, No. 15, Article 179, Article 52, Article 553; 2010, Article 35-36, Article 300; 2012, No. 37, Article 421; 2014, No. 36, Article 452; 2015, No. 32, Article 425; 2017, Article 13, Article 194.)

7. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 31-сон, 414-молда; 2015 й., 28-сон, 378-молда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.07.2018 й., 10/18/2495-2/1471-сон, 25.08.2018 й., 10/18/2495-3/1789-сон.

8. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 20.06.2018 й., 09/18/3786/1368-сон. (National database of legislation information, 20.06.2018, No. 09/18/3786/1368.)

9. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 03.07.2018 й., 09/18/497/1437-сон. (National database of legislation information, 03.07.2018, № 09/18/497/1437)

10. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 25.12.2018 й., 07/18/4075/2370-сон. (National database of legislation information, 25.12.2018 у., 07/18/4075/2370)

11. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Хуқуқбузарликлар профилактикаси бош бошқармасининг маълумотлари. (Data from the Main Directorate for Prevention of Torture of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan)

12. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 27.03.2019 й., 09/19/251/2838-сон. (National database of legislation information, 27.03.2019, No. 09/19/251/2838)

13. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 23.01.2018 й., 06/18/5308/0610-сон. (National database of legislation information, dated 23.01.2018, No. 06/18/5308/0610.)

14. Федеральный закон от 2 апреля 2014 г. N 44-ФЗ "Об участии граждан в охране общественного порядка". <https://мвд.рф>. (Federal law of April 2, 2014 N 44-FZ "On the participation of citizens in the protection of public order" .<https://мвд.рф>.)

15. Закон от 26 июня 2003 г. № 214-З. Об участии граждан в охране правопорядка. <https://belzakon.net>. (Law of June 26, 2003 No. 214-3. On the participation of citizens in law enforcement. <https://belzakon.net>.)

16. Об участии граждан в обеспечении общественного порядка. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 590. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000590>. (On the participation of citizens in ensuring public order. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 9, 2004 No. 590. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000590>.)

17. Об участии граждан в обеспечении общественного порядка. 3 декабря 2009 года №566. http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=30139. (On the participation of citizens in ensuring public order. December 3, 2009 №566.

http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=30139.)

18. Об участии граждан в охране общественного порядка и государственной границы. Закон Украины от 22 июня 2000 года № 1835-III. <http://omega-kherson.com.ua/index.php/zakonodatelstvo?id=94>. (On the participation of citizens in the protection of public order and the state border. The Law of Ukraine of June 22, 2000 No. 1835-III. <http://omegakherson.com.ua/index.php/zakonodatelstvo?id=94>.)

19. Президент Ильхам Алиев подписал указ об участии граждан в охране общественного порядка. 2 марта 2016 17:53 (UTC+04:00). <https://www.trend.az/azerbajjan/politics-/2502005.html>. (President Ilham Aliyev signed a decree on the participation of citizens in the protection of public order. March 2, 2016 17:53 (UTC + 04: 00).

<https://www.trend.az/azerbajjan/politics-/2502005.html>.)